

- Asia. New York.
3. Der Fischer Weltalmanach 1989. Frankfurt am Main 1988.
 4. The World Almanac 1988. New York 1987.
 5. Demographic yearbook 1965. New York 1966.
 6. Demographic yearbook 1985. New York 1987.
 7. Calendario Atlante De Agostini 1989. Novarra 1988.

NARAVNI POGOJI V OZADJU ZGODOVINE IZRAELA

Ivan Gams

Pred ustanovitvijo izraelske države l. 1947 so vse njeno sedanje ozemlje in ves svet med obalo Sredozemlja in Jordanskim jarkom imenovali Palestina. To ime bomo uporabljali tudi tu.

Palestinsko ozemlje razpade v glavnem na štiri enote :

1. Obalna nižina ob Sredozemskem morju je med libanonsko in egiptovsko mejo dolga 187 km in do 20 km široka. Prevladujejo kvartarne naplavine in terciarni vododržni nekompaktni sedimenti. Podobno nižinski in mestoma naravno zamočvirjen je svet tudi v južni Galileji, ki povezuje severni konec Jordanskega jarka s Sebulonsko ravnino severno od gore Karmal oziroma Haife. Naokoli ločenih ravnin, od katerih je večja ob reki Kishon, prevladujejo v gričevju magmatiti.

2. Gorata Palestina kot južno nadaljevanje libanonskega gorovja. Vzhodno od Jordanskega jarka je hribovje oz. gorovje dolgo okoli 320 km. V severnem delu, v Galileji, je razkrojeno, južneje, v Samariji ter Judeji (ta imena so se uveljavila na Zahodu preko biblije, domačini imajo zanje drugačna imena) pa je sklenjeno gorstvo z bolj razčlenjenim in bolj padavinskim zahodnim ter bolj strmim in sušnejšim vzhodnim pobočjem. Vrhovi kolebajo med 800 in 1000 m in prehajajo v Judeji v planoto.

3. Negev oziroma južni puščavski Izrael je ob stiku z obalno ravnico na severovzhodu nižavje, večino pa je površje hribovito in planotasto.

4. Jordanski jarek je severni konec 6000 km dolgega tektonskega jarka Rdečega morja in Akabskega zaliva. Med Palestino in Jordanijo je v povprečju 12 km širok, s kvartarno ravnino na dnu, katere nadmorska višina je med 400 m nad morsko gladino pri izviri Jordana in 400 m pod morsko gladino okoli Mrtvega morja. Ker je letnih padavin premalo, so možna naselja le ob trajnih izviri v podgorju.

Novejše oaze je omogočilo izkoriščanje talne vode, ki pa je večidel preslana za namakanje in pitje.

Te shematske reliefne poteze je bilo potrebno navesti za razumevanje klime in vegetacije. Vzpetine dobijo več padavin, njihova letna količina pa pade od 1-2 m na gorovju Hermon in na Golanu na 660 mm v Jeruzalemu in 300 mm v južni Judeji. V južnem, puščavskem delu Izraela je pri Beer Shevi 200 in v Elatu ob Akabskem zalivu 20 mm letnih padavin. Te padavine padejo večinoma med novembrom in aprilom, z viškom med decembrom in marcem. Ker so tedaj dovolj visoke temperature za poljščine, je mogoče, ako je letnih padavin več kot 300-400 mm, pozimi in spomladi obdeloti zemljo brez namakanja. Približno s to mejo se tudi ujema južna meja naravne poraščenosti z drevjem in hosto. Ker je relativna vlaga na obalni ravnici večja (v letnem povprečju v Tel Avivu 73 %, v Eilatu med 28% avgusta in 46 % januarja), sega naravna vegetacija drevja dalje na jug, do bližnje Gaze. Južno od Judeje in vzhodno od nje je puščavska klima z redko, pozimi rastočo travo. Tu je bilo do tega stoletja območje nomadske živinoreje. Območje gozda in hoste pa je bilo prvotno domena stalne naselitve.

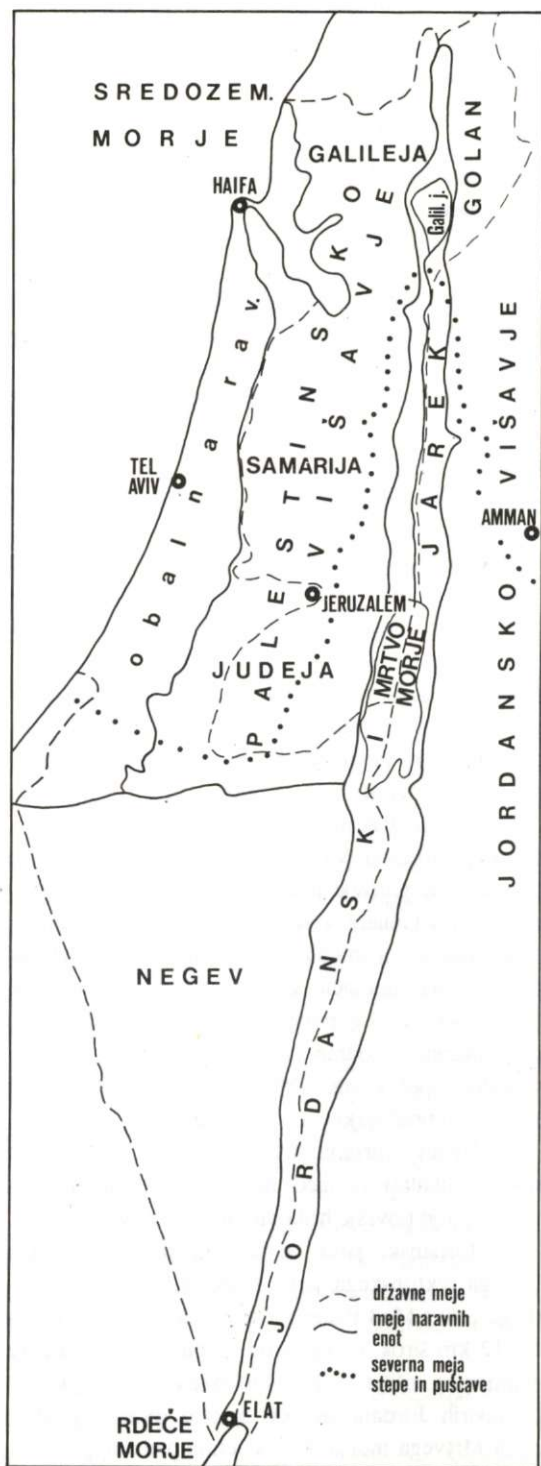
Točna razmejitev puščavske in gozdnate vegetacije ni znana. Zaradi prepustne podlage, kakršni so prevladujoči karbonati v palestinskem in jordanskem višavju, sta se prvotno polpuščava in puščava oazno vrivali med gozdnate predele, in obratno. V naši skici je ta meja vrisana shematsko, tudi na podlagi opazovanj med ekskurzijo ljubljanskega geografskega društva za prvomajske praznike l. 1989 (1). V pomoč so bili klimatski podatki iz knjig (2 in 3), od koder je tudi večina ostalih tu navedenih kvantitativnih podatkov.

Kot povzetek zgoraj navedenih naravnih razmer je konstatacija, da poteka čez Palestino meja med

severnejšim, naravno gozdnatim območjem, ki se proti severu razširja v libanonske gore, in med puščavskim območjem na jugu. Gozdnato območje se ga v pomolih dalje na jug po goratem svetu v Palestini in zahodno od Jordanskega jarka po vrhu planote do Ammana. V nižinah se puščava in polpuščava v pomolih vrivata proti severu, bolj ob Jordanskem jarku, katerega pobočje je bolj puščavsko na zahodni strani kot na privetrni vzhodni strani, na obeh pa tem više, čim južneje gremo.

V bibliji stare zaveze (4), spoznamo iz živlenskih navad, prehrane, odnosa do vode, vojnih dogodkov in podobno, da so bili tedaj Judje nomadsko pastirsko ljudstvo, živeče v plemenskih skupnostih, ki so bile v bolj ali manj trajnih sporih za pašnike, vodo in imovino. Živel so vzhodno in južno od Judeje. V takem okolju, v gorah Sinaja, je Mojzes prerokoval "obljubljeno deželo", ki je lahko nomadu bila le pokrajina s trajnimi vodnimi viri in trajno kmetijsko naselitvijo. Taka je bila sosednja Palestina, kamor so Judje usmerili osvajanje na koncu drugega tisočletja pred n. št. V začetni dobi kraljev so strli odpor v Palestini živečih Makabejcev in uvedli v novi gorati domovini pobočne obdelovalne terase. Zahodno od njih, pretežno na obalni nižini, so bivali Filistejci, ki so jih Izraelci po dolgih vojnah podjarmili. Dejstvo, da so jih rasno preplavili, si je mogoče razložiti s splošnim pojavom, da je rodnost žilavih gorskih ljudstev praviloma večja kot ravninskih, zlasti obalnih prebivalcev. V dobi kraljev (okoli 1000 pred n. št. do okoli 722 pred n. št.), ko je bila judovska država na višku moči, so izboljšali tehniko oskrbovanja z vodo. Iz tega časa je tunnelska nepeljjava vode od kraškega izvira-zaganjalke Gihon v Jeruzalem. Jugozahodno od njeja si je naša ekskurzija ogledala En Handak, zajetje kraškega izvira in ostanek jezu za vodno akumulacijo, ki je menda eno najstarejših te vrste na svetu. Ker je samarijsko in judejsko višavje v osredju pretežno iz vodoprepustnih karbonatov, je večina večjih kraških izvirov v podgorju ob obalni ravnici in v Jordanskem jarku.

Vzrok za slavno judovsko diasporo, to je razselitev po svetu, vidi jo Judje v zmagi rimske vojske in v porušenju Jeruzalema v l. 70 po n. št. Po tem letu merijo navadno tudi čas vnaprej in nazaj. Po spoznanjih iz Dinarskega krasa pa lahko upad judovske

moči razlagamo tudi z erozijo prsti, ki je morala slediti intenzivni deforestaciji in naselitvi v času kraljev. Ta proces je bil seveda počasen in počasna je bila tudi zamenjava stalnega kmetovanja z nomadizmom, ki so ga prinesla arabska ljudstva. Križarji so v Palestini še našli večidel zeleno pokrajino, ne pa več potniki iz konca turške okupacije v preteklem stoletju. Dotlej naj bi po Lowdermilku (1946) erozija odstranila v povprečju nad en meter debelo odejo prsti. Tako močno erozijo, ki jo je bilo mogoče po ven štrlečem kamenju na terenu med našo ekskurzijo tudi potrditi, si lahko razlagamo na naslednji način. Večina karbonatov ni trd apnenec, ki z ven štrlečimi čeli skladov zavira površinsko spiranje, temveč krhek lapornat in meljnat sediment, v katerem je malo površinskih kraških depresij.

Tak proces napredovanja aridne stepe in polpuščave, ki ga ponekod v Afriki spremljajo v sedanosti, imenujejo desertifikacija, kar bi lahko prevedli v upoščavljanje. V Izraelu je bil na delu že pred tremi tisočletji. V sedanosti pa je obraten proces-puščava in polpuščava se tako v Jordaniji kot v Izraelu umikata na jug, ker ju na severu odmika načrtna forestacija. Samarijsko in severno judejsko višavje je po vrhovih delno, po zahodnem pobočju pa pretežno gozdno, z obnovo naravnega gozda hrasta in alepskega bora, ali pa poraščeno z sredozemsko makijo. Puščavsko pa je ostalo vzhodno pobočje, zlasti v Judeji.

Vse kaže, da se je "obljubljena dežela" Judom po zavojevanju izrodila. Toda njena podoba je ostala ob njihovem branju biblije stare zaveze živa in z njo vred upanje na bodoči prihod rešenika. Pomagala jim je skupno z vero ohraniti etnično zavest v tujem okolju. Botrovala je tudi usodnemu sklepu sionističnega kongresa l. 1897, da si bodo prizadevali ustanoviti državo v "obljubljeni" deželi, Palestini, ki pa je v času diaspore postala arabska. L. 1880 je v Palestini živelo okoli 450 prebivalcev, med njimi pa le 20.000 Židov in to večidel v mestih.

Sklep iz l. 1897 je pomenil začetek kolonizacije Palestine. Osvojitve pa se ni pričela z juga, kot pred štirimi tisočletji, temveč od zahoda, od sredozemske obale. K temu so prispevale tudi navade prvotnih naseljencev-poljedelcev iz Vzhodne in Srednje Evrope, ki so našli na obalni ravnini najboljše pogoje za gojenje poljščin. Z izsušitvijo močvirij, ki so bila

malarična, izsekanjem gozdov in navodnjavanjem iz rek in kraških podgorskih izvirov je bilo mogoče bistveno razširiti in intenzivirati kmetijstvo za nove doseljence. Zdaj je ta ravnina najbolj gosto naseljeni del Izraela. Na njej je 4/5 vsega prebivalstva in gospodarskih kapacitet, tu so poleg Jeruzalema največja mesta (sometstje Tel Aviva in Jaffe-hebr. Jafo, šteje 1,5 milijona preb.), kratka, to je hrbenica izraelskega gospodarstva. Država iz leta 1947 je obsegala predvsem to obalno nižino in Galilejo, kjer so se judovski naseljenci pomešali z Arabci ter tako ustvarili naselitveni most do Galilejskega jezera.

Na že omenjeni ekskurziji sem spoznal, da je Izrael najbolj totalitarna država na svetu. Ne v smislu kratenja človekovih pravic, temveč v smislu podrejanja vsega življenja interesom obrambe države, na kar pa ljudje pristajajo le, ako imajo občutek ogroženosti vse skupnosti oziroma življenja v trdnjavi sredi sovražne okolice. In Izraelci so več ali manj v vojni z Arabci že eno celo stoletje, vse, odkar so pričeli osvajati zemljo na obalni ravnici z nakupi poceni zemlje in prisilnimi izselitvami Palestincev. Enak občutek ogroženosti je pri Palestincih. Oboji pa se sklicujejo na zgodovinsko pravo do iste zemlje. Za krepitev izraelske moči žrtvuje država velike vsote za večjo nataliteto, vrtnice in šole, tako kot na drugi strani rabinat, to je vrhovna cerkvena oblast, ki daje norme za moralno in družinsko življenje, krepi obrambno moralo. Ker judovska država v Palestini samo izvaja skupni sionistični načrt, v deželi biva le 1/5 vseh Židov sveta, je morala priseljencem prikrbeti tudi zemljo in vodo. Zemljo, opremljeno za namakanje, so dobili naseljenci od države v najem. Podobno kolonizacijo so pri nas v srednjem veku izvajali fevdalci, ki so na svoji zemlji naseljevali podanike. V najemu imajo zemljo kibutci, kot tudi mošave raznega tipa glede na lastništvo proizvodnih sredstev, in vse druge obdelovalne skupnosti. Sprejem čez dva milijona doseljencev pa je omogočila predvsem nova industrija, ki zaposluje zdaj največ ljudi. Toda tudi ta je prinesla povečane potrebe vode. Država jim je zadostila predvsem ob finančni pomoči svojih rojakov po svetu. Po tej plati in po tehniki so Judje daleč prekašali domačine, kar je omogočilo židovsko širjenje obdelovalne zemlje na prej malo ali nič izrabljene aridne predele med arabskimi naselji.

Poleg pospešenega črpanja talne vode iz vrtin je država za prvi večji vodovod, ki je segal že v Negev, izkoristila kraški izvir in reko Jarqon blizu Tel Aviva. Nato so se lotili zahodnogalilejsko-kishonskega projekta, ki je v omrežje zajel nižinski svet v južni Galileji. V petdesetih letih je novi izraelski državi z načrtovanjem vodovodov pomagala tudi OZN. Od tod ime Johnstonov načrt za največje sklenjeno omrežje severnega in zahodnega Izraela, ki dobiva glavnino vode iz Galilejskega jezera. Ko je prvotni dogovor med vsemi državami, ki zasedajo porečje Jordana (poleg Izraela in Jordana malenkostno tudi Libanon in Sirija), propadel, sta pričela Jordanija in Izrael sama graditi vodovodno omrežje in črpati vodo na svojo roko. Sladka voda Galilejskega jezera, ki jo dopolnjujejo lokalni izviri in talna voda iz vrtin, teče do osrčja Negeva, kjer je ekskurzija na obisku inštituta Ben Gurion (s pokopališčem tega prvega predsednika države) v mošavu Ilaniya opazovala poskusno dovajanje vode do kultur preko cevi, ki imajo luknjico za kapljanje pri vsaki rastlini. Voda se ob metodi kapljanja bistveno bolj uporabi, ker je manj izhlapi kot pri metodi škropljenja. Zaradi lokalnega dotoka vode do korenin je počasnejše zasoljevanje (salinizacija) zemlje kot pri širšem ovlaženju ob škropljenju.

Za Izrael je namreč voda dragocena tekočina in brez vode iz Galilejskega jezera bi usahnilo kmetijstvo, ki namaka 70 % obdelovalnih površin. V njem se preživlja okoli 8 % prebivalstva, njegov delež v izvozu (rože, južno sadje) pa je enkrat večji. Podobno je v industriji, kjer je zaposleno razmeroma malo ljudi v obratih predelave dragih kamnov, diamanti pa predstavljajo nekaj manj kot polovico vrednosti izvoza.

Ko so sirijski topovi z robne, izredno lepo uravnane Golanske planote leta 1973 ogrožali črpanje vode iz Galilejskega jezera, so v tej vojni zmagoviti Izraelci zavzeli vso Golansko višavje in s svojimi ljudmi kolonizirali opuščene arabske vasi. Spet ena poteza, ki jo smatrajo Izraelci za obrambno, Sirijci pa za napadalno. Iz takih obrambno-napadalnih potez je zgrajen niz stoletne vojne med Arabci in Izraelci, v kateri so doslej Izraelci zaradi boljše tehnike in discipline napredovali. Ozek dohodni pas iz

nižavja do Jeruzalema in njihovega porušenega templja (zid objokovanja), so si zagotovili že l. 1947 in ga doslej z naselitvijo razširili ter zgradili moderno mesto s pol milijona prebivalcev. Na robovih ozemlja palestinskih Arabcev so zgradili svoja nova naselja. V njih vidijo Palestinci dokaz agresije, Izraelci pa obrambo pred nevarnostjo, da bi morebitna palestinska država uresničila grožnjo o izrinjenju Judov iz Palestine. Ker je v gorati Palestini največ zgodovinskih krajev ne-le iz življenja Kristusa, ki uživajo versko-turistični obisk, ampak tudi iz starejše judovske zgodovine oziroma "obljubljene dežele", je vladanje nad tem delom Palestine najbrž sen mnogih Judov, ki se sklicujejo na zgodovinsko pravico.

Sledove vojnega stanja smo videli v mnogih krajih. Videli smo oboroženo spremstvo otrok in dijakov na ekskurzijah v kraje, ki so sredi arabskega življa in v kraje ob državni meji. Meje pa so črte prekinitve bojev v doslej treh velikih vojnih spopadih med Izraelci in sosedi in niso potrjene z mirovno pogodbo. Izjemi sta libanonska in egiptovska, kjer pa občasno tudi prihaja do incidentov. Čeprav so Izraelci doslej iz vseh teh vojn izšli kot zmagovalci, so nekateri izraelski intelektualci pesimistični do odločitve o židovski državi v Palestini. V Izraelu (brez zasedenega ozemlja) je danes Judov (točneje Izraelcev 85 % judovske vere) več kot Arabcev. Toda njihova nataliteta znaša 35 in pri Izraelcih le 23 promil. Razmerje je v tem pogledu podobno kot med Albanci in Slovani na Kosovu, kjer prav tako prihaja do napetosti. Ni težko izračunati, čez koliko let v prihodnosti bodo Judje manjšina v lastni državi. Pri vsem tem pa se del Judov izseljuje v naselja v okupirani Palestini (v govorici zahodnih novinarjev Zahodni breg-West Bank, čemur pa geografi nasprotujemo, saj ne gre samo za zahodni rečni breg Jordana. Zaradi podobnega razloga odklanjamo ime Obala za Koprsko Primorje).

Razlike v nataliteti med Palestinci in Judi potrjuje pravilo o večji rodnosti gorskih ljudstev in počasni etnični asimilaciji podgorja. Tako so pred tremi tisočletji Judje asimilirali Filistejce na obalni nižini. Tam, kjer je danes osrčje naseljenosti in gospodarstva Izraelcev, ki z vedno večjimi žrtvami vojaško obvladujejo sovražno "obljubljeno deželo".

1. *Lastni zapiski in opažanja z ekskurzije geografov l. 1989.*
2. *Baumont, P., Blake, G. H., Wagstaff, J. M., The Middle East, A Geographical Study. John Willey*

& Sons. 1978

3. *Israel. Der Gross Polyglott. Reisefuehrer. Muenchen 1989*
4. *Svetopisemski vodnik. Koper 1984.*

METODIČNI PRISTOPI K OBRAVNAVI AKTUALNE GEOGRAFSKE PROBLEMATIKE

Tatjana Ferjan

Neprestano v svetu in pri nas obstajajo aktualni problemi, ki jih povzročajo politični in gospodarski dejavniki. Gibanja v svetovnem gospodarstvu, samostojni razvoj narodov in dežel, procesi mednarodne integracije, neokolonializem itd. so sestavni del prostora, v katerem živi in dela človeška družba. Te problematike v svetu stalno obstajajo, a doživljajo trenutno večjo ali manjšo aktualnost, ali celo postanejo krizna žarišča. Številni dogodki in velike razlike v svetu zahtevajo sistematično proučevanje sprememb. Pokrajina z vsemi elementi in dejavniki je prostor za družbeno dogajanje, kar obravnava družbena geografija. Aplikacijo geografskega proučevanja, predvsem tistih pojavov v, ki jih povzročajo politični in gospodarski dejavniki, pa pomeni politična geografija. Ta obravnava tri skupine tem (1):

- razvoj večjih skupnosti, odnose med skupnostmi, razvoj večnacionalnih skupnosti,
- mednarodno sodelovanje in probleme od trgovine do drugih oblik sodelovanja, vplive različnih sistemov na razvoj, delovanje mednarodnih združenj,
- konkretne teme: probleme v zvezi z razmejitevami, teritorialna morja, svobodne luke. Surovinska, energetska in prehrabena kriza ne odražajo samo prepada med razvitimi in nerazvitimi, temveč imajo strateške značilnosti in težnje.

Trenutni aktualni gospodarski in politični dogodki so zanimivi mladim in jih je potrebno obravnavati. Posebnih ur, ki bi bile po učnem načrtu namenjene raznim aktualnim dogodkom ni, saj določenih problemov ne moremo predvideti. Pač pa o takih zadevah spregovorimo, ko obravnavamo določen pojav ali proces iz splošne geografije ali pa pri regionalni geografiji pri deželah, ki jih ti problemi zadevajo. Tako lahko govorimo o dveh skupinah tem in sicer:

- teme, ki so kot splošne v učnem načrtu (in so trenutno bolj ali manj aktualne),
 - nove problematike, ki niso v učnem načrtu, a so trenutno aktualne in so potrebne obravnave.
- Vsebine iz prve in druge skupine je potrebno predstaviti učencem.

METODIČNI PRISTOPI

Katero obliko in metodo dela uporabimo pri predstavitvi aktualne geografske problematike (kriznega žarišča), je vprašanje. Priprava na učno uro, pri kateri bomo obravnavali temo, ki je v učnem načrtu in je trenutno zelo aktualna, ali pa razni geografski dogodki, ki niso v učnem načrtu, a so trenutno aktualni in potrebni obravnave, je različna. Tako ločimo enostavne in zahtevne oblike predstavitve take vsebine. Enostavne oblike dela potekajo v toku učne ure. Sem sodi:

- frontalna oblika z diskusijo na osnovi tekstov iz časopisov in TV oddaj,
- skupinske oblike na osnovi literature, časopisov in TV oddaj,
- individualno delo, ki ga predstavlja referat.

Zahtevnejše oblike dela pa predstavlja metoda igranja vlog, ki je pri predstavitvi teh vsebin zanimiva in uspešna metoda.

Posebno mesto pri enostavnih oblikah in zahtevnejših oblikah dela v razredu imajo teksti, ki se nahajajo v literaturi oz. v časopisih (Delo, Naši razgledi, Evropa zdaj). Glavno vodilo je spoznavanje, dodajanje in poglobljanje vsebine. V fazi obravnave je uporaba teksta (članka) zelo primerna. Zakaj? Učenci spoznajo probleme in procese v celoti. Le-ti pa so v tekstu nazorno prikazani, tako da spoznajo vso dinamiko v prostoru. Sigurno je, da članki dopo-